

ENGELLİLERE YÖNELİK ÜLKEMİZDEKİ ÖZEL EĞİTİM HİZMET UYGULAMALARI VE ÖRNEK ÜLKE KARŞILAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Serdar ORHAN¹ - Kemal Gökmen GENÇ²

Öz

Modern sosyal devlet, eğitim haklarını tüm vatandaşlarına ayırım yapmadan anayasal bir hak olarak veren devlettir. Engelli vatandaşların da bu noktada eğitim hakları güvence altındadır. Özellikle doğuştan engelli olanlar için eğitim imkânlarının sağlanması onların gelecekleri açısından önemlidir. Engelli çocukların kaynaştırılmalı eğitim yöntemi vasıtasıyla diğer öğrencilerle birlikte eğitim almaları, sosyal hayata uyumlarını sağlamak için gereklidir. Ancak bazıları engelleri nedeniyle formal eğitim imkânlarından faydalanamazlar. İşte bu noktada özel eğitim hizmetleri devreye sokularak engellilerin eğitim hakları sağlanır. Bu çalışmada, ülkemizde engellilere verilen özel eğitim hizmetlerinin uygulanması tarihi süreç içerisinde incelenerek yabancı ülkeler ile kıyaslaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, eğitim, özel eğitim, özel eğitim hizmetleri, sosyal devlet.

¹ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. sorhan@sakarya.edu.tr

² İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, Türkiye. kemalgokmengenc@gmail.com

IMPLEMENTATIONS OF SPECIAL EDUCATION SERVICES FOR DISABLED IN TURKEY AND A COMPARISON

Abstract

Modern social state provides education rights as a constitutional right, to all of its citizens without any discrimination. Hence, education rights of disabled citizens are under guarantee of the state itself. Especially for those who are born disabled; it is crucial to be provided education opportunities for their future. It is necessary that disabled children get their education together with other children so that they mingle each other which eventually facilitate their adaptation into the social life. Some disabled children, however, cannot benefit from formal education due to their disabilities. At this point, their education rights are provided through special education services. In this study, the implementation of special education services in Turkey has been examined through the historical process, and comparisons have been made with foreign countries.

Keywords: Disabled, education, special education, special education services, social state.

Giriş

Özel eğitim ile genel eğitim sistemi; kronolojik olarak derecelendirilmesi¹, uygulanan yöntem ve tekniklerin, materyallerin farklı olması ve eğitim alanların ihtiyaçları açısından birbirlerine benzememekle birlikte birbirlerinden yararlanan çalışmalar bütünüdür. Genel eğitim sistemi içindeki her ilerleme, özel eğitim hizmetlerinin etkinliğini de arttıracaktır.

Engelli bireylerin, okul dönemi sonunda toplumsal yaşama uyum sağlamada başarısız olmaları için eğitim programları, bireylerin gereksinimleri doğrultusunda gözden geçirilmelidir. Bu gözden geçirme, öncelikle her engelli bireyin de eğitim hakkının olduğu bilinciyle başlamalıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesine baktığımızda, “Herkesin eğitim hakkı vardır” ifadesi, tüm bireylerin kendi kişiliğini geliştirmesi yönünde eğitim almalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylece özel eğitime gereksinimi olan bireylerin, normal gelişim özelliği gösteren bireylerle eşit eğitim ve yaşam fırsatlarından yararlanmaları için yasal, idari ve eğitsel düzenlemeler yapılmasının zorunluluğu da ortaya çıkmaktadır. Ülkeler de bu zorunluluk çerçevesinde bütün bireylere eğitim hakkını eşit şekilde sağlamak için çeşitli politikalarla hizmet vermektedir ve özel gereksinimli bireylerin, erken bebeklik döneminden başlayarak okul öncesi, ilköğretim, mesleki, lise ve üniversite eğitimlerine ilişkin gerekli düzenlemeler oluşturmaya çalışmaktadır.

Özel gereksinimli bireylerin; bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özellikleri yönünden akranlarından farklı gereksinimleri vardır. Bu bireylerin eğitimlerinin, hangi ortamlarda karşılanması gerektiği konusu, özel eğitim alanında gözlenen gelişmelerle beraber farklı biçimlerde ele alınmıştır. Biz de bu çalışmada, ülkelerin özel eğitim hizmetleri ile ilgili uygulamalarını inceleyerek ve ülkemiz ile karşılaştırmasını yaparak, ülkemiz açısından özel eğitim hizmetlerinin uygulanmasındaki farklılıkları saptayıp özel eğitim hizmetlerinin geliştirilebilmesi için neler yapılabileceğini belirlemeye çalışacağız.

¹ Genel eğitim; okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim şeklinde derecelendirilip sırasıyla eğitim görülür. Özel eğitim; normal eğitim öğretim düzeni içindeki basamaklardan herhangi birinde eğitilmesi uygun görülmeyen engelli çocuk ya da gençlerin özel ihtiyaçları dikkate alınarak yapılır.

Engellilik ve Özel Eğitim Hizmetlerinin Önemi

Engellilik, farklı disiplinlerde birçok tanımı olan ve farklı amaçlar için konu olan bir kavramdır (Mitra, 2006, s. 236). Bu kavram; tıbbi, sosyolojik ve politik açılardan açıklanarak farklı dil ve kültürlerde, farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu bağlamda da çeşitli tanımları yapılmaktadır. Odaklanılan tipik tanımlamaların başında ise herhangi bir nedenden dolayı, kişinin yetersiz olma hali gelmektedir (Robson ve Evans, 2005, s. 2).

Engellilik; doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yetilerin çeşitli derecelerde kaybedilmesidir (Kavaklı ve Özkara, 2012, s. 66). Engellilik; bireysel ve toplumsal sonuçları ve ruhsal, fiziksel, tıbbi, medikal boyutları olan bir kavramdır. Engelliliğin karmaşık ve çok boyutlu yapısı nedeniyle engelliliği anlamak ve anlamlandırmak kadar engelliliğin kesin bir tanımını yapmak da oldukça zordur (Camkurt, 2013, s. 82). Herkes tarafından biliniyormuş gibi görünse de engelli kavramı bir belirsizliğin ifadesidir. Bireyin fiziksel ve zihinsel işlevlerindeki bozukluk ve bunların hareket yeteneğinde, tutum ve davranışlarında yarattığı eksiklik ve güçlük, onu toplumun diğer bireylerinden farklı kılar. Bu farklılık, engellilerin yaşadığı belirsizlik ve ayrımcılığın da asıl nedenidir (Subaşıoğlu, 2008, s. 400).

“Engelli” sözcüğü genelde hareket yeteneği sınırlanmış bireyi çağrıştırmaktadır. Hareket yeteneğini sınırlayan nedenler ise doğuştan getirilen, doğum sırasında karşılaşılan ya da sonradan yaşanan bir hastalık veya kaza sonucu ortaya çıkan bir işlev bozukluğundan kaynaklanıyor olabilir (Öztürk, 2011, s. 16). Engelliliği, “Doğuştan veya sonradan herhangi bir sebeple bedeni, zihni, ruhi, hissi ve sosyal yeteneklerin, çeşitli derecelerde kaybedilmesi sonucunda sosyal hayata uyum sağlanması ve günlük ihtiyaçların karşılanmasında güçlüklerle karşılaşılması, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetleri, mimari yapılarda, açık alanlarda özel fiziki düzenlemelere genel anlamda ihtiyaç duyulması” olarak tanımlamak mümkündür (Seyyar, 2008, s. 344). Bir başka tanıma göre ise engellilik, insan vücudunun bir kısmında çeşitli sorunların oluşması veya işleyiş kapasitesinde bir azalmanın olması halidir. Kişinin; fiziksel, ruhsal veya psikolojik yetilerinde çeşitli sapmaların görülmesi sebebiyle sosyal yaşama

tam katılımın sağlanamamasıdır (Kock, 2004, s. 1375). Toplum hayatında eşit bir rol oynamak adına sınırlı imkânların olması sonucu, uzun süreli ekonomik ve sosyal yönden dezavantaja uğrama hali olarak da tanımlayabiliriz (Bines ve Lei, 2011, s. 420).

Engelliliğin birçok tanımından sonra engellilik ile yeti yitimi arasındaki farkları görmek için bu kavramları karşılaştırmak gerekmektedir. Öncelikle engellilik, genel olarak toplumsal bağlam içinde var olur, oysa yeti yitimi biyolojik bir koşuldur. Lenard Davis, engellilik ile yeti yitimi arasındaki ilişkiyi özlü bir şekilde şöyle tarif etmiştir:

Engellilik bir duyu eksikliği ya da fiziksel veya zihinsel bir yeti yitiminden çok bu farklılığın algılanması ve inşasıdır. Yeti yitimi fiziki bir gerçekliktir, ama engellilik bir toplumsal inşadır. Örneğin hareket edememek bir yeti yitimidir, ama eğilimlerin olmadığı bir toplum bu yeti yitimini engelliliğe dönüştürür. Engellilik ancak toplumsal olarak inşa edilir; belli işlevlere, görünüme vb. duruma sahip olmanın ya da olmamanın ne anlama geldiğini analiz etmek gerekir (aktaran Braddock ve Parish: 2011, s. 101).

Engellilerin eğitimleri ve engellilere sağlanacak destek son derece önemlidir. Engelliler alacakları eğitim ile mevcut yeti yitimlerinin, engele dönüşmesini önleyebilirler. Özellikle formel eğitim sisteminin dışında kalan engelliler için özel eğitim hizmetlerinin önemi daha da anlamlı olacaktır.

Tam bu noktada engellilerin ülkemizdeki mevcut eğitim istatistikleri son derece önemlidir. Çünkü engellilerin gerek sosyalleşme ve gerekse de istihdam piyasalarına girmelerinde eğitimin büyük bir önemi bulunmaktadır.

Tablo 1. Kayıtlı Engellilerin Cinsiyete Göre Eğitim Durumları (TÜİK, 2010, s. 4)

Eğitim Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuryazar olmayan	41,6	32,1	54,9
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	18,2	19,2	16,8
İlkokul	22,3	26,3	16,5
İlköğretim/ortaokul ve dengi	10,3	12,5	7,1
Lise ve üstü	7,7	9,8	4,7
Yaklaşık Toplam	100	100	100

Tablodan da anlaşıldığı gibi ülkemizde engellilerin en büyük problemi, temel eğitimlerinin eksik olmasıdır. Temel eğitim kurumlarından faydalanamayan engelliler, eğitimde üst seviyelere çıkamayarak sürekli başkalarına bağımlı (ekonomik ve sosyal yönden) bir hale gelmektedir. Bu durum, ülkemizde engellilere yönelik algıların farklı olmasına ve engellilerin sürekli başkalarına muhtaç olduğunun düşünülmesine neden olmaktadır.

Özel Eğitim Hizmetleri ve Türkiye'deki Özel Eğitim Uygulamaları

Özel eğitim hizmetleri, bu eğitime gereksinim duyan engelli bireylerin sosyalleşmesi, toplum içinde kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri ve daha bağımsız olabilmeleri açısından son derece önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle engellilerin eğitimlerinden kaynaklanan pek çok sorun, engellilerin toplum içerisinde mevcut dezavantajlarını arttıran bir kartopu etkisi yapmaktadır.

Bu noktada engellilere yönelik özel eğitim uygulamaları ve bunların dünya örnekleri ile mukayesesi, bu hizmetlerin geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması açısından son derece önemlidir.

Özel Eğitim

Özel eğitimin pek çok tanımı yapılmaktadır. Kimi tanımlarda, yetersizliğin minimuma indirilmesi ön plana alınırken, kimi tanımlarda da pek çok kavramın örüntülenmiş şekli olarak açıklanmıştır.

Özel eğitim; çoğunlukta farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanları yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli

bireyi kendine yeterli hale getirerek kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitimidir (Ataman, 2003, s. 16).

Bir başka tanıma göre ise özel eğitim; rehberlik, eğitim ve rehabilitasyon etkinliklerinin örüntülenmiş olduğu bir etkileşim biçimidir. Her şeyden önce yetersizliği olan bireylere yapılan amaçlı bir müdahaledir (Özçelik, 2010, s. 232).

Özel eğitim ve rehabilitasyon; dil ve konuşma güçlüğü, zihinsel, fiziksel, duyuşsal, sosyal, duygusal ve davranış problemlerine sahip engelli bireylerin engellilik halini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak ve topluma uyumlarını sağlamak, temel öz bakım becerilerini, bağımsız yaşam ve mesleki becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan çalışmaların tümüdür (Millî Eğitim Bakanlığı, 2012, s. 2).

Özel eğitim hizmetleri, engellilerin engellerinden dolayı toplumdan dışlanmalarını önlemeye yönelik en temel uygulamalardan birisini oluşturmaktadır. Bu eğitim sürecinde engellilerin özel durumları da dikkate alınarak ve onlarda var olan diğer temel yetenek ve bilgiler üst düzeye çıkartılarak yaşadıkları dezavantajları azaltıcı bir etki oluşturulmaktadır.

Türkiye'deki Özel Eğitim Hizmetlerinin Gelişimi

Özel eğitimle ilgili tarihsel sürece baktığımızda Cumhuriyet'ten önce Osmanlı Devleti dönemindeki "Enderun"un üstün yeteneklilerin eğitiminde, dünyadaki ilk sistemli eğitim örneğini oluşturduğunu görmekteyiz. Üstün zekâlı ve üstün yetenekli kişilerin eğitimi konusunda Osmanlı Devleti döneminde başlatılmış olan bu uygulama daha sonra Cumhuriyet döneminde 1948 yılında İdil Biret, Suna Kan Yasası olarak üstün yeteneklilerin eğitimini yasal güvence altına almada yine diğer ülkelere örnek oluşturacak bir düzenleme haline gelmiştir. Söz konusu yasa 1956'da 6660 sayılı Yasa haline dönüştürülerek kapsamı genişletilmiştir (Ataman, 1997, s. 1).

Enderun uygulaması dışında özel eğitim tarihçesi açısından yine Osmanlı Devleti döneminde 1889 yılında, Grati Efendi tarafından

İstanbul'da, Ticaret Mektebi bünyesinde işitme ve görme engelliler sınıfları açılmıştır. Bu sınıflar daha sonra ayrı bir okul olarak işitme ve görme engellilere, 1912 yılına kadar 30 yıl süreyle eğitim vermiştir (Akçamete ve Kaner, 1999, s. 397). 1921 yılında Kurtuluş Savaşı döneminde İzmir'de "Özel İzmir Sağırlar ve Körler Müessesesi" adıyla bir okulun açıldığı, daha sonra bu okulun Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak 1950 yılına kadar hizmet verdiği bilinmektedir.

1950 Sonrası Çok Partili Dönemde Türkiye'deki Özel Eğitim Hizmetleri

Cumhuriyet döneminde özel eğitim alanı açısından en çarpıcı ve önemli gelişmelerin 1950'li yıllardan başlayarak oluştuğunu görmekteyiz. Bu dönemin en çarpıcı gelişmelerinden birisi, özel eğitim hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi işinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmesidir. Özel eğitim hizmetlerinin bir bakanlıktan diğerine devredilmesi, konunun bir sağlık sorunu olmaktan daha çok bir eğitim konusu olarak ele alınmasını göstermesi açısından önemlidir. (Akçamete ve Kaner, 1999, s. 396).

Yine bu dönemin özel eğitim alanına personel yetiştirmede ilk sistemli çabası 1952 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde kurulan Özel Eğitim Şubesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şube, 1955 yılında iki dönem mezun verdikten sonra kapatılmıştır.

1955 yılında kapatılan Özel Eğitim Şubesi'nin ardından, aynı yıl yine Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde Ölçme Değerlendirme Laboratuvarı ile daha sonra Test ve Araştırma Bürosu açılmıştır. Ölçme Değerlendirme Laboratuvarı ile Test ve Araştırma Bürosu, ÖSYM'nin temelini oluşturması açısından yine 1950'li yılların önemli olayları arasında görülmektedir (Akçamete ve Kaner, 1999, s. 396).

1955 yılına ilişkin mevcut kayıtlarda dikkati çeken bir diğer gelişme ise şu anda tüm illerimizde bulunan ve özel eğitim hizmetlerinin bütünlük içinde yürütülmesinde önemli görevleri üstlenen "Rehberlik ve Araştırma Merkezleri"nin temelini oluşturan "Psikolojik Servis Merkezi"nin kurulmuş olmasıdır (Özsoy, 1990, s. 126).

1957 yılında ise 6972 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 22. maddesi ile korunmaya muhtaç çocuklardan özel eğitime gereksinimi olanlar için Millî Eğitim Bakanlığı’nca gerekli önlemlerin alınması güvence altına alınmıştır.

1960’lı yılların en önemli özelliği, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin haklarının 1961 Anayasası’nda devlet tarafından garanti altına alınmış olmasıdır. 1961 Anayasası’nın 48. maddesinde “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir” hükmü ile 50. maddesinde “Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” hükmü bulunmaktadır.

1970’li yıllar giderek daha fazla sayıda engelli öğrencinin ilköğretim düzeyinde eğitim aldığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçamete ve Kaner, 1999, s. 396). 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun 8. maddesindeki “Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” ifadesi, özel eğitim hizmetlerinin genel eğitim sistemi içinde yer aldığına göstergesidir.

1980 Sonrası Yeni Neo-Liberal Dönemde Türkiye’deki Özel Eğitim Hizmetleri

1980 sonrasındaki yeni neo-liberal politikalar özellikle devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalelerini sınırlı hale getirmiştir. Ülkemizde bu politikaların yansımaları biraz daha geç olmuştur. Ülkemizde sosyal hizmetlerin ve sosyal politika uygulamalarında bu dönemde de devletin egemenliği görülmüştür. Özel eğitim ile ilgili yapılan çalışmaların tamamı devlet kanalı ile gerçekleştirilmiştir.

1980’li yıllar özel eğitim alanında önemli gelişmelerin ortaya çıktığı yıllardır. Özel eğitim hizmetleri, 1980 yılında genel müdürlük bünyesine alınmıştır. 1983 yılında genel müdürlük Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı’na dönüştürülmüş ise de 1992 yılında kabul edilen 3797 sayılı Kanun ile tekrar Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu yapılanma ile özel eğitim hizmetlerinin, bakanlık örgütünde genel müdürlükle, taşra örgütü olarak da illerde Millî Eğitim Müdürlüğü içinde bir müdür yardımcısıyla ve ona bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezleriyle yönetimi sağlanmıştır.

Özel gereksinimli bireylere özgü ilk kapsamlı yasanın adımlarının atılışı yine 1983 yılında olmuştur. 1983 yılında 2916 sayılı “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile özel eğitimle ilgili tanımlar, ilkeler, kurumlar ve görevleri, özel eğitime gereksinimi olan çocukların belirlenmeleri, yerleştirilmeleri, izlenmeleri ile ilgili bölümler yer almış ve bu kanun doğrultusunda çeşitli yönetmelikler yayımlanmıştır. Bir başka yasal düzenleme de 1986 yılında özel eğitime gereksinimi olan bireylerin iş yaşamına katılımlarını arttırma yönünde karşımıza çıkmaktadır. Bu yasa 3308 sayılı “Çıracılık ve Mesleki Eğitim Yasası”dır. Bu yasaya göre, bakanlığın özel eğitime gereksinimi olan bireyleri bir işin gereklerine ve iş yaşamına hazırlayıcı kurslar düzenlemeleri hükme bağlanmıştır (Eripek, 1998, s. 199; Kargın, 2003, s. 1).

1987 yılında 3360 sayılı “İl Özel İdaresi Kanunu” kabul edilmiştir. Bu kanun, özel eğitimi de kapsamına almıştır ve ilköğretimin sağlanması için genel ve gerektiğinde gezici ilköğretim okulları ve buna yönelik personel istihdamının oluşturulması esas olarak kabul edilmiştir.

1990’lı yıllar özel eğitim alanında çarpıcı gelişmelerin olduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda hem personel sayısında hem de araştırma ve yayın sayısında önemli gelişmeler olduğunu görmekteyiz. 1990 yılına gelindiğinde özel eğitim alanında yetişmiş personel sayısında da artış olduğu görülmektedir. Özel eğitim alanındaki personel sayısı 1965 yılında 55 ön lisans mezunu, 3 yüksek lisans mezunu ve bir doktora derecesi olan kişiyle sınırlı iken bu sayı 1990 yılında 625 öğretmenlik sertifikası, 187 lisans, 66 yüksek lisans, 16 doktora, 2 yardımcı doçent, 6 doçent ve 5 profesöre yükselmiştir (Özsoy, 1990, s. 126).

Özel eğitim hizmetlerinin daha etkin ve yaygın olarak yürütülebilmesi amacı ile Millî Eğitim Bakanlığı’nda daire başkanlığı şeklinde hizmet veren birim, 1992 yılında 3797 sayılı Kanun’la Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü şekline dönüşmüş ve özel eğitimle ilgili ayrı şubeleri içeren bir teşkilat haline gelmiştir (Kargın, 2003, s. 1).

1993 yılı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından özel eğitim yılı ilan edilmiştir. Bu yıl içinde ilk defa engelli bireylere hizmet veren kurum ve kuruluşlarla ilgili Özel Eğitim Rehberi çıkmıştır.

1997 yılında 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe girmiştir. 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin amacı olarak "Özel eğitim gerektiren bireylerin, Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, genel ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmelerini sağlamaya yönelik esasları düzenlemektir" şeklindedir. Kapsamı ise engelli bireyler için eğitim hizmetleri ve bu hizmetleri gerçekleştirecek okul, kurum ve programlardır. Tanılama, değerlendirme ve yerleştirme süreçleri ile muhtemel eğitim ortamları tanımlanarak kaynaştırma eğitimine ilişkin esaslar bu kararnamede açıklanmıştır (Çitil, 2009, s. 58).

2000 Sonrası Türkiye'deki Özel Eğitim Hizmetleri

Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin hazırlanmasında, 18 Ocak 2000 tarihli ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname esas alınmıştır. Bu yönetmelik ile engelli bireylere sağlanacak hizmetler yasal olarak güvence altında olmuştur. Yönetmeliğin amacı ise, "Özel eğitim gerektiren bireylerin, Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, genel ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmelerini sağlamaya yönelik esasları düzenlemek" şeklindedir. Yönetmelikte özel eğitim süreçleri; eğitsel değerlendirme ve tanılama ile yönlendirme, yerleştirme ve izleme şeklinde aile katılımı gözetilerek tanımlanmış ve genel ilkeleri belirlenmiştir. Yönetmelik daha sonraki yıllarda revize edilmiştir (Kargın, 2003, s. 1).

08.06.1975 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun, daha önce 1984 yılında değiştirilen birinci maddesi, 01.07.2005 tarihli ve 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile değiştirilmiştir. Buna göre yönetmeliğin kapsamı; engelliler, engellilerin aileleri, engellilere yönelik hizmet sağlayan kurum ve kuruluşlar ile diğer ilgililerdir. Bu yönetmelikle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri de bu kanun kapsamına alınarak, özel merkezlerle ilgili yasal yetkiler, MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir (Çitil, 2009, s. 63). Daha sonra ise, 08.02.2007 tarihli ve 5580 sayılı Özel Öğretim

Kurumları Kanunu yayımlanmıştır. Amacı, “Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılacak özel öğretim kurumlarına kurum açma izni verilmesi, kurumun nakli, devri, personel çalıştırılması, kurumlara yapılacak mali destek ve bu kurumların eğitim-öğretim, yönetim, denetim ve gözetimi ile yabancılar tarafından açılmış bulunan özel öğretim kurumlarının; eğitim-öğretim, yönetim, denetim, gözetim ve personel çalıştırılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir” şeklindedir.

2828 sayılı Kanunu’ndaki engel türlerine göre belirlenmiş olan rehabilitasyon ağırlıklı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, 2007 yılında, 5378 sayılı Kanun ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına devredilerek MEB çatısı altında toplanmıştır. Kurum hizmetlerinin standart hale gelmesi ve koordinasyonun sağlanması planlanarak eğitim-öğretime destek olunması amaçlanmıştır.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki eğitim giderleri, emekli olan veya çalışan memur çocuklarına ödenmekteyken, 1997 yılında çıkarılan 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’deki değişiklikle Sosyal Sigortalar Kurumu’na (SSK) tabi sigortalıların ve emeklilerin çocuklarına da ödenmeye başlanmıştır. 5378 sayılı Kanun ile Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu’na (Bağ-Kur) ve herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmayan bireylerin de dahil olmasıyla bütün kesimlerin faydalanması sağlanmıştır. Böylece özel eğitim hizmetlerinden faydalanan engelli birey sayısında önemli bir artış olmuştur. 2008 yılında çıkarılan 5793 sayılı Kanunla birlikte eğitimden faydalanacak bireylerdeki engel oranı %40’dan %20’ye düşürülmüş ve yaş sınırının kaldırılmasıyla boyutu artırılmıştır. 2005 yılında ise “Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kursları Yönetmeliği” yayımlanmış ve 2011 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yılda yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği ise 18/5/2112 tarihli ve 28296 sayılı “Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği” ile yürürlükten kaldırılmıştır.

5793 sayılı Kanunla birlikte gerçekleştirilen değişiklik sebebiyle, destek eğitim hizmetleri için üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak özel eğitime ihtiyacı olan bireylere yönelik destek eğitim programları hazırlanmıştır.

3 Mayıs 2013 tarihli ve 6462 sayılı “Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 28636 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, çeşitli mevzuatta yer alan “sakat”, “özürlü” ve “çürük” ibareleri ve türevleri “engelli” ibaresi ve türevleri ile değiştirilmiştir. Diğer yapılan çalışmalarla birlikte 5378 sayılı Kanun ile engelliler açısından sağlanan faydaların daha ileri noktalara gelmesi öngörülmektedir.

Türkiye’deki Engellilere Yönelik Özel Eğitim Uygulamaları

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı engelli bireylere ilişkin istatistiki bilgilere göre, özel eğitim hizmeti alanların sayısı 2012 yılında yaklaşık 256 bin kişidir. 2013 yılında ise 271 bin kişi olmuştur. Özel eğitim okul/kurum sayısı ise 2012 yılında 1748, 2013 yılında da 1782’dir. Türkiye’de ise en büyük engel grubunu %54’lük oranla süregelen hastalıklar, en küçük engel grubunu da %3’lük oranla konuşma ve dil bozukluğu oluşturmaktadır. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014, s. 8).

Ülkemizde engellilere yönelik yapılan hizmetleri netleştirmek için yapılan harcamalara da değinmek gerekmektedir. Bu harcamalar Millî Eğitim Bakanlığı’ndaki iki genel müdürlüğün bünyesinde gerçekleşmektedir. Bu genel müdürlükler; Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri ile Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü’dür. Bu genel müdürlüklerin 2012 ve 2013 yılındaki yaptığı harcamalar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 35).

Tablo 2. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 2012 ve 2013 Yılı Harcamaları

Birim	2012		2013	
	Yıl Sonu Ödeneği	Harcama	Yıl Sonu Ödeneği	Harcama
Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü	639.627.521	633.534.139	557.357.261	660.048.957
Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü	1.346.768.302	1.343.899.210	1.413.277.200	1.411.126.055

Bu harcamalar çerçevesinde özel eğitim ve rehberlik temasında 2013 yılındaki gerçekleştirilen faaliyetlerden bazıları şöyledir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 49):

- Özel eğitim, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde yaşanan sorunlar ve uygulama farklılıklarının giderilmesi, mevcut özel eğitim okul ve kurumlarının yapısında değişiklikler yapılması ve RAM'ların yeniden yapılandırılması, alana ilişkin benimsenen yeni yaklaşımların mevzuata yansıtılması ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın öngördüğü mevzuat sadeleştirme çalışmaları kapsamında Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği yeniden düzenlenerek Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği Taslağı hazırlanmıştır.
- Görme engelli öğrenciler için 2006-2007 eğitim öğretim yılından itibaren Braille kabartma yazı ile ders kitapları basılmakta, öğrencilere ücretsiz dağıtımı sağlanmaktadır. 2013-2014 eğitim öğretim yılında ilköğretim kademesinde 1990 öğrenci, ortaöğretim kademesinde 320 öğrenci, toplam 2310 öğrenci için 24797 Braille yazı ile basılıp ders kitabı dağıtılmıştır. 2013-2014 eğitim öğretim yılında görevli 260 görme engelli öğretmen için Braille yazı ile ders kitabı basılmış ve öğretmenlere ücretsiz olarak ulaştırılmıştır.

- c) 2013-2014 eğitim öğretim yılı için de özel eğitim uygulama merkezlerinde ve özel eğitim sınıflarında öğrenim gören zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için 7 alanda 12 ders kitabından 356.376 adet, özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim gören zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için 4 alanda 6 kitaptan 70.090 adet ders kitabı basılarak öğrencilere “Ücretsiz Ders Kitabı Dağıtım Projesi” kapsamında dağıtılmıştır.
- d) İşitme engelliler ilköğretim okullarında, özel eğitim sınıfları veya kaynaştırma yoluyla eğitim alan işitme engelli öğrencilerimiz için 2013-2014 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere 2.748 adet Türkçe, matematik, okuma-yazma alanında yardımcı ders kitabının basımı ve dağıtımını yapılmıştır.
- e) Süreç Geliştirme Çalıştayı: 10-12 Nisan 2013 tarihleri arasında Tokat'ta, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü yöneticileri, çalışanları ile 218 RAM yöneticisi bir araya getirilerek RAM hizmet süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik “Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Süreç Geliştirme Çalıştayı” düzenlenmiştir.
- f) 7-19 Yaş Aile Rehberliği Programı: 7-19 Yaş Aile Rehberliği Programı için 2013'te düzenlenen hizmet içi eğitimle uygulayıcı sayısı toplam 8.212'ye ulaşmıştır. Aynı program için 2013 yılında düzenlenen eğitici eğitimi ile toplamda 204 eğitici eğitimcisi yetiştirilmiş ve bu programın 63 ilde yaygınlaştırılması gerçekleştirilmiştir.
- g) Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi Eylem Planı: 2012-2013 eğitim öğretim yılında ülke genelinde aile içi şiddet ve iletişim becerilerini geliştirme, şiddetin önlenmesi ve azaltılması, zararlı alışkanlıklar ve madde bağımlılığı gibi konularda öğretmenlere, ailelere ve okul yöneticilerine seminerler verilmiştir.
- h) RAM Sayısı: Ülke genelinde 81 il merkezi ile birlikte nüfus yoğunluğu olan ilçelerimiz başta olmak üzere hizmet veren Rehberlik ve Araştırma Merkezi sayısı 224 olmuştur.
- i) Avuç İçi Damar İzi Kimlik Doğrulama Sistemi: MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in

değişen 5. maddesi ile de “Damar İzi Kimlik Doğrulama Sistemi”nin 1 yıl içerisinde yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır.

- j) Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi: “Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi” 25 Mart 2013 tarihinde başlamıştır. 3 milyon avro bütçeye sahip proje, 24 ay süre ile Erzurum, Elazığ, Malatya, Konya, Kayseri, Çorum, Diyarbakır, Gaziantep, Adana ve Mersin olmak üzere 10 pilot ilde uygulanacaktır.
- k) Psikolojik Ölçme Araçları Eğitici Eğitimleri: Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirmesinde ve tanılmasında kullanılan psikolojik ölçme araçları WICS-R, Leiter, Stanford Binet ve Görme Engellilere Yönelik Stanford Binet için düzenlenen hizmet içi eğitimlerle uygulayıcı eğitimcisi yetiştirilmiştir.

Özel öğretim temasında, 2013 yılı içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerden bazıları ise şöyledir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2014, ss. 51-52):

- a) 6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 42’nci maddesiyle 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’nun 12’nci maddesinde değişiklik yapılarak organize sanayi bölgelerinde açılan mesleki ve teknik eğitim okullarında veya Bakanlar Kurulu kararıyla organize sanayi bölgeleri dışında açılan mesleki ve teknik eğitim okullarında öğrenim gören öğrenciler için Maliye Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından müştereken belirlenen tutarda, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesine bu amaçla konulan ödenekten özel okullara eğitim ve öğretim desteği yapılabilmesine imkân verilmiştir. Bakanlık bütçesine bu amaçla konulan eğitim ve öğretim desteğinden 2013 Ocak ayı itibarıyla organize sanayi bölgelerinde açılan özel meslek ve teknik liselere ödemeler yapılmaya başlanmıştır.
- b) 2013 yılı içerisinde çeşitli tür ve seviyelerde toplam 2.570 özel öğretim kurumu açılmıştır. 1.376 kurum ise kapanmıştır. 2013 yılı içerisinde açılan kurumlardan yüksek sayıda olanlar; 519 muhtelif kurs, 291 okul öncesi kurum, 285 Özel Anadolu Sağlık Meslek Lisesi ve 270 özel öğrenci yurdudur. Kapanan özel kurumlar arasında yüksek sayıda olanlar

ise 391 dershane, 295 muhtelif kurs, 107 okul öncesi kurum, 105 özel öğrenci yurdu ve 100 özel eğitim rehabilitasyon merkezidir. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel öğretim kurum sayısı 5.314 olup bu kurumlardaki öğrenci sayısı 654.164'tür.

- c) 2013 yılı içerisinde düzenlenen zihin engelliler sınıf öğretmenliği ile işitme engelliler sınıf öğretmenliği kursları sonucunda başarılı olan 3.857 kişiye kurs bitirme belgesi verilmiştir.

Son açıklanan MEB faaliyet raporuna göre, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 2014 yılındaki yaptığı harcamalar ise şöyledir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2015, s. 29):

Tablo 3. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 2014 Yılı Harcamaları

BİRİM	2014	
	Yıl Sonu Ödeneği	Harcama
Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü	619.991.307	766.416.279
Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü	1.800.293.030	1.797.043.413

Bu faaliyet raporuna göre, 08.10.2014 tarihi itibarıyla MEB'e bağlı olarak faaliyet gösteren 1.886 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Özel eğitim sınıflarında eğitim alan öğrenci sayısı hedefi 265 bin iken bu sayı yıl sonunda 289 bin 85 olmuştur (Millî Eğitim Bakanlığı, 2015, s. 42).

Örnek Ülkelerdeki Özel Eğitim Hizmetleri

Dünyada özel gereksinimli bireylerin eğitimine yönelik ilk sistemli çabalar 16. yüzyılda ortaya çıkmakla birlikte okullaşmanın 1700'lü yıllardan başlayarak 1900'lü yılların ortalarına kadar hızla devam ettiği bilinmektedir. 1900'lü yılların ilk yarısı, farklı engel gruplarına yönelik özel eğitim okullarının sayılarının hızla arttığı yıllardır (Kargın, 2004, s. 2). Ülkelerin bu yıllardaki, özel eğitime yönelik hizmetleri de açılan okullar ile gelişmiştir. Bu kapsamda ABD,

İngiltere ve Almanya'da uygulanan özel hizmet uygulamaları; engel grupları, özel eğitim hizmeti alanların sayıları ve kaynaştırma kriterleri çerçevesinde incelenip ülkemizdeki uygulama ile mukayese yapılarak özel eğitim hizmet uygulamalarında neler yapılabileceğinin cevabı aranacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri

1900'lü yıllara kadar olan dönemde, Amerika'da yeterli özel eğitim hizmetlerinin olmaması nedeniyle pek çok özel gereksinimli öğrenci, genel eğitim sınıflarına yerleştirilmiştir. Genel eğitim sınıfına özel eğitim desteği olmadan yerleştirilen öğrenciler, sınıf öğretmenlerinin çabasıyla eğitimlerini sürdürmüştür. Eğitim süreci sonunda, öğretmenden şu anda ve yakın gelecekte yarar sağlayamayacağı ya da diğer çocuklara zarar vereceği düşünülen öğrencilerin eğitimden alınmasına karar verilmiştir. Bu yıllarda "birlikte" ya da "ayrı eğitim" tartışmasından daha çok "eğitim" ya da "bakım" kavramları tartışılmıştır (Kargın, 2004, s. 3).

1900'lü yılların ortalarına kadar olan dönemde özel gereksinimli öğrencilerin, özel eğitim okullarında eğitilmeleri görüşü yaygın olmakla birlikte sınırlı da olsa kaynaştırmaya yönelik çeşitli görüşlerin ve çabaların oluşmaya başladığı dikkati çekmektedir.

1960'lı yıllara doğru ise özel gereksinimli öğrencilerin, özel eğitim hizmetleri çerçevesinde gerekli araç ve gereçlerin temininin yapılmasıyla genel eğitim sınıflarında eğitim görmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

ABD'de, daha önce "Bütün Engelli Çocukların Eğitim Yasası (EAHCA)" olarak bilinen bu yasa, 1975 yılında "Bireyler ile Engelliler Eğitim Yasası (IDEA)" olarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile okul çağındaki engelli çocukların uygun eğitimsel hizmetlerden yararlanması amaçlanmıştır. ABD'deki bu yasa ile çeşitli kararlar alınmıştır. Bu kararlar şöyledir (Kargın, 2004, s. 5):

1. Devlet Okullarının Programlarından ve Hizmetlerinden Dışlanmaya Son,
2. Fark Gözetmeksizin Değerlendirme,

3. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Hazırlama,
4. En Az Kısıtlayıcı Ortamda Eğitim,
5. Karma Eğitim Gereksinimi,
6. Yasal Uygulama Hakkı.

1975 yılındaki Bireyler ile Engelliler Eğitim Yasası'na göre, 3 ile 21 yaş aralığındaki gençler ve çocuklar için ücretsiz ve uygun kamu okulunun sağlanması zorunluluğu getirilmiştir. Çocuk veya gencin özel eğitim hizmetleriyle ilgili ihtiyacı olduğu ve akademik performansına ters etki yaptığı konu ile ilgili uzmanlar tarafından tespit edilmiştir. Daha sonra özel eğitim ihtiyacı tespit edilen çocuk veya gencin özel eğitim hizmetleri sağlanması zorunlu hale getirilmiştir (U.S. Department of Education, 2014, s. 54).

ABD'de 1975 yılında kabul edilen yasanın ardından, engelli çocukların engel durumlarına bakılmaksızın en az kısıtlayıcı çevre içinde, ücretsiz eğitimden yararlanmalarına ilişkin hakları daha da genişletilmiştir. Daha sonra 1975 yılındaki "Bireyler ile Engelliler Eğitim Yasası (IDEA)", 1990 yılında değişikliğe uğramıştır ve "Engelliler Eğitim Yasası (EHA)" şeklinde değiştirilmiştir. Engelliler Eğitim Yasası, bireysel olabilecek durumlara karşı da odaklanmayı hedeflemiştir. Ayrıca engelli çocuklara veya gençlere ayrı bir okulda hizmet vermek yerine, onlara komşu diyebileceğimiz yakınlıktaki okullarda kaynaştırıcı eğitim vermeyi, mahalle okullarında eğitim verilecek olan liselerden üniversitelere yönelik programlar arası geçişi uygulayabilmeyi ve özel eğitim hizmetlerinin daha da iyi olabilmesi için teknoloji ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilebilmesini de planlamıştır (U.S. Department of Education, 2014, s. 54).

1990 yılında kabul edilen Engelliler Eğitim Yasası'ndaki haklar daha sonra da 1997 yılında çıkan yasada da vurgulanmıştır. 1997 yılında kabul edilen yasada, özel gereksinimli öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun genel eğitim sınıflarında eğitim görmeleri ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerin de ekibin bir parçası olarak kabul edilmeleri ifade edilmiştir (Kargın, 2004, s. 6).

ABD'deki kaynaştırma uygulamalarıyla engelli öğrencilerin özel eğitim sınıflarındaki derslerinden sonra genel eğitim sınıflarında da eğitim

görmeleri amaçlanmıştır. Belli ders saatlerinde genel eğitim sınıflarına dağıtılan engelli öğrenciler ders dışı aktivitelere de katılmaktadır. Engel türlerine göre yapılabilecek aktivitelerin yapılması için öğretmen eşliğinde genel eğitim sınıflarındaki öğrencilerle öğle yemeği, müzik, sanat ve beden eğitimi gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. 2004 yılındaki Engelli Bireyler Eğitim Geliştirme Kanunu (IDEIA), engelli öğrencilerin mümkün olduğunca genel eğitim sınıflarında normal gelişim gösteren öğrenciler ile eğitimin gerekli olduğunu belirtmiştir. Engeli ağır olan öğrenciler için ise özel eğitim sınıflarında eğitim görülmesinin zorunluluğu açıklanmıştır. En az kısıtlayıcı ortamda engelli öğrencilerin eğitimi sağlanılmaya çalışılmaktadır (Alquraini ve Gut, 2012, s. 45).

2011-2012 eğitim döneminde, ABD’de özel eğitim alan çocukların veya gençlerin engel türlerine göre oranlarını şöyle sıralayabiliriz: Özgül öğrenme güçlüğü %36, konuşma ve dil bozukluğu %21, diğer sağlık bozuklukları %12, otizm %7, zihinsel engellilik %7, gelişim bozukluğu %6, duygusal rahatsızlık %6, çoklu engellilik %2 ve işitme engelliliği %1’dir (U.S. Department of Education, 2014, s. 54).

ABD’deki özel eğitimin istatistiklerine göre, özel eğitimden faydalanan çocuk ve gençlerin sayısı ve oranı tablo 4’te detaylı bir şekilde verilmiştir (U.S. Department of Education, 2014, s. 54).

Tablo 4. Özel Eğitim Hizmetleri Alan Çocuk veya Gençlerin Sayısının ve Özel Eğitim Oranının 1990-1991, 2004-2005 ile 2011-2012 Yılları Arasındaki Değişimi

Yıllar	Özel Eğitim Hizmetleri Alan Çocuk veya Gençlerin Sayısı (milyon)	Özel Eğitim Oranı (%)
1990-1991	4,7	11
2004-2005	6,7	14
2011-2012	6,4	13

Veri toplama faaliyetlerine, “Bireyler ile Engelliler Eğitim Yasası (IDEA)” ile uyumu izlemek için 1976 yılında başlanmıştır. Bu verilerin ışığında tablo 4’te ele alınan yıllar ile ilgili verileri şöyle yorumlayabiliriz: 3-21 yaşları arasındaki

özel eğitim hizmetleri alan çocuk veya gençlerin sayısı, 1990-1991 eğitim döneminde 4,7 milyondur. Toplam kamu okullaşma oranında özel eğitimin oranı yaklaşık %11'dir. Özel eğitim alan çocuk ve genç sayısındaki artış, 2004-2005 eğitim dönemine kadar devam etmiştir. 3-21 yaşları arasındaki özel eğitim hizmetleri alan çocuk veya gençlerin sayısı, 2004-2005 eğitim döneminde 6,7 milyon olmuştur. Toplam kamu okullaşma oranında özel eğitimin oranı ise yaklaşık %14 olmuştur. 3-21 yaşları arasındaki özel eğitim hizmetleri alan çocuk veya gençlerin sayısı, 2005-2006 eğitim döneminden başlayarak 2011-2012 eğitim dönemine kadar her yıl düşmüştür. 3-21 yaşları arasındaki özel eğitim hizmetleri alan çocuk veya gençlerin sayısı, 2011-2012 eğitim döneminde 6,4 milyona gerilemiştir. Toplam kamu okullaşma oranında özel eğitimin oranı ise yaklaşık %13'e düşmüştür (U.S. Department of Education, 2014, s. 54).

Almanya

Alman anayasasının 7. maddesinin 4. ve 5. paragrafları özel eğitimin kurumsal temelini açıklamaktadır. Özel eğitim kurumlarının, bölgenin kanunları ile bütünlük içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir. Özel eğitim kurumları, yeterli pedagojik destek sağlamıyorsa, özel bir dinî amacı varsa onaylanmayacaktır. 11 Ağustos 1951'de yapılan bir düzenlemeyle özel eğitim için bir standart çerçeve oluşturulmuştur (Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2005, s. 11).

Engelliler için özel eğitim hizmetlerinin yanında, uzun süreli tedavi görecekle her 12 öğrenci hastanede özel eğitim alırlar ve okula gidip gelmesi mümkün değilse de evde özel eğitim metotları ile engelli öğrenciler eğitilir. Normal engelli okulları genellikle tam gün okul sistemini uygular.

Öğrenme ve davranış bozukluğu engelli okullarında zorunlu eğitim süresi 10 yıl, diğerlerinde 11 yıldır. Zorunlu öğrenim süresini tamamlayan öğrenciler mesleki eğitim görmek zorundadırlar. Meslek okuluna gidemeyecek veya bu okulların eğitim sistemi içerisinde teşvik edilemeyecek engelli çocuklar, mecburi meslek eğitimi süresini de özürlerine uygun bir okulda geçirmekle yükümlüdürler. Engelli okullarında; ilkokul, temel eğitim okulu, ortaokul, lise ve meslek okulları olmak üzere normal eğitim sistemindeki bütün okul türleri

mevcuttur. Özel eğitim okullarının verdiği diplomalar normal okulların verdiği diplomalara denktir (Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2005, s. 39).

Her eğitim yılı sonunda, her bir öğrenci için bu okulda eğitimine devam etmesinin yararlı veya gerekli olup olmadığını tespit etmek zorunluluğu vardır. Gerekli görüldüğü takdirde öğrencinin normal eğitim kurumuna geçmesine karar verilebilmektedir.

Almanya, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne yasal olarak bağlayıcı olduğundan her düzeyde kapsayıcı bir eğitim sisteminin kurulmasını hedeflemiştir. Bu hedefler çerçevesinde, Alman eğitim sistemi, bireyselliği ve heterojenliği geliştirmesi gerekliliğiyle karşı karşıyadır. Bu gelişimin sağlanabilmesi ise bütün rollerin, işlevlerin ve görevlerin değişmesi ile mümkün olabilecektir. Kapsayıcı eğitimi uygulamak, bir dizi yapısal problemin üstesinden gelmeyi gerektirir. Bu kapsayıcı süreç, çeşitli profesyonellerin farklı algılarının, geleneksel kurumsal koşullarının, sınıflandırmaların ve tanımlamaların yanı sıra farklardan kaynaklanan yapısal çelişkilerin yol açtığı güçlüklerle de yüz yüze kalmaktadır (Federal Ministry of Education and Research, 2014, s. 19).

İstatistikler incelendiğinde Almanya'da yaklaşık 493.000 okul için özel eğitim ihtiyaçlarının tanımlandığı görülmektedir. 2012-2013 döneminde, demografik değişimin etkisi ile bu rakam %6,6 oranında artmıştır. Okula yeni başlayanlar arasındaki özel eğitime ihtiyacı olanların oranı ise %3,3'tür. Özel eğitime ihtiyacı olanların içinden en büyük grup, öğrenme güçlüğü çekenlerdir. Özel eğitim hizmeti alanların %40'ını bu grup oluşturur. Öğrenme güçlüğü çeken insanların da %57'si mesleki eğitim entegrasyonunun bir parçasıdır (Federal Ministry of Education and Research, 2014, s. 19). Diğer engel gruplarının sırası ise şöyledir Zihinsel engellilik %16, duygusal ve sosyal engellilik %14, konuşma ve dil bozukluğu %11, fiziksel engellilik %7, çoklu engellilik %5, işitme engelliliği %3, hastalık engelliliği %2 ve görme engelliliği %2'dir (Federal Ministry of Education and Research, 2014, s. 20).

2001-2002 eğitim dönemi ile 2012-2013 eğitim döneminde özel eğitim hizmetleri alanların engellilik türlerine göre oranlarına bakıldığında, 2001-2002

dönemindeki veriler ile 2012-2013 dönemindeki veriler karşılaştırıldığında bu iki dönemde de oranı en yüksek olan, özgül öğrenme güçlüğüdür (%54-%40). Oranlardaki en büyük artış ise duygusal ve sosyal engellilik türünde olmuştur (%7-%11) (Federal Ministry of Education and Research, 2014, s. 20).

İngiltere

İngiltere’de 1994 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitim Uygulama Kılavuzu ile tüm özel gereksinimli çocuklara ilişkin eğitsel düzenlemelerin esasları belirlenmiştir. İngiltere’deki son özel eğitim düzenlemelerinin en önemli özelliği, özel eğitim kapsamına girecek çocukların önemli bir bölümünün eğitimlerinin formel eğitim süreçlerine yer vermeksizin normal sınıflarda yapılabileceğini öngörmesidir. Tek tip değerlendirme ve eğitim yaklaşımının, tüm özel gereksinimli çocuklar için uygun olamayacağı görüşü benimsenmektedir. Bu görüşten hareketle beş aşamalı bir özel eğitim değerlendirme ve öğretim sistemi oluşturulmuştur. İlk üç aşama, informal değerlendirme ve kaynaştırmayı; 4. ve 5. aşamalar ise formel değerlendirme ve gerekli görülen durumlarda ayrı özel eğitim ortamlarında eğitimi içermektedir (Eripek, 1998, s. 9).

İngiltere’de, her okulda bir özel eğitim koordinatörü bulunmaktadır. Özel eğitim koordinatörü, tüm özel gereksinimli öğrencilerin dosyalarını tutmak, sınıf öğretmenlerine danışmanlık yapmak, okul dışı kurum ve kişilerle ilişkileri organize etmek gibi işleri yürütmektedir. Her okulun yazılı bir özel eğitim düzenlemesi bulunması gerekmektedir. Bu düzenlemede, özel eğitim koordinatörünün görevleri, informal değerlendirmelerin nasıl gerçekleştirileceği, verilecek hizmet içi eğitim programları vb. konular ayrıntılı olarak yer almaktadır. Yerel eğitim yönetimleri, formel değerlendirme ve kararlardan sorumludur.

2001 yılındaki Özel Eğitim Hizmetleri ve Engellilik Kanunu’na göre ise kaynaştırma eksenli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin “en az kısıtlanmış çevre”, “bireyselleştirilmiş eğitim programı”, “teşhis, değerlendirme”, “yeniden değerlendirme ve yerleştirmenin kuralları”, “aile ve öğrencinin hakları”, “bebeklerin kaynaştırılmış ortamlarda eğitimi” gibi konularda yeniden gözden geçirme açık ve kesin hükümlerle tanımlanmaktadır (Saygı, 2007, s. 59).

İngiltere’de özel eğitim hizmetleri alanların engellilik türlerine göre oranlarına baktığımızda devlet tarafından finanse edilen ilköğretim okullarında konuşma ve dil bozukluğu %31,6; orta öğrenme güçlüğü %19,1; ve davranışsal, duyuşsal ve sosyal engellilik %18,4’tür. Devlet tarafından finanse edilen orta öğretim okullarında davranışsal, duyuşsal ve sosyal engellilik %26,7; orta öğrenme güçlüğü % 20,3 ve özgül öğrenme güçlüğü %15,6’dır. Özel okul ve kurumlarda ise ciddi öğrenme güçlüğü %24,8; otistik spektrum bozukluğu %22,5 ve orta öğrenme güçlüğü %17,2’dir (Department for Education, 2014, s. 4).

İngiltere’deki özel eğitim ile ilgili istatistiklere göre ise özel eğitim hizmeti alanların oranlarının ve sayılarının, son yıllarda gittikçe azaldığı görülmektedir. Bu durum, tablo 5’te gösterilmektedir (Department for Education, 2014, s. 2; Department for Education, 2013, s. 1; Department for Education, 2012, s. 1; Department for Education, 2011, s. 17):

Tablo 5. Özel Eğitim Hizmetleri Alan Kişilerin Sayısının ve Özel Eğitim Oranının 2007-2014 Yılları Arasındaki Değişimi

Yıllar	Özel Eğitim Hizmetleri Alan Kişilerin Sayısı (milyon)	Özel Eğitim Oranı (%)
2007	1,57	19,3
2008	1,63	20,1
2009	1,67	20,7
2010	1,70	21,1
2011	1,67	20,6
2012	1,62	19,8
2013	1,55	18,7
2014	1,49	17,9

Tablo 5’e göre, İngiltere’de özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı ve oranı 2007 yılından 2010 yılına kadar artış göstermiştir. 2010 yılından 2014 yılına kadar ise azalış göstermiştir. Şöyle ki 2007 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,57 milyondur ve oranı ise %19,3’tür. 2008 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,63 milyondur ve oranı ise %20,1’dir.

2009 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,67 milyondur ve oranı ise %20,7'dir. 2010 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,70 milyondur ve oranı ise %21,1'dir. 2011 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,67 milyondur ve oranı ise %20,6'dır. 2012 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,62 milyondur ve oranı ise %19,8'dir. 2013 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,55 milyondur ve oranı ise %18,7'dir. 2014 yılında özel eğitim hizmetleri alan kişilerin sayısı 1,49 milyondur ve oranı ise %17,9'dur.

Tablo 5 incelendiğinde özel eğitim hizmetleri alanların sayısının ve oranının en fazla olduğu yılın 2010 olduğu görülmektedir. 2010 yılından itibaren ise düşüşün yaşanmasının sebepleri arasında özel eğitime ihtiyacı olanların; "School Action" (okulun her zamanki müfredatının bir parçası olarak ekstra veya farklı özel hizmetin yapılması), "School Action Plus" (sınıf öğretmeni ve özel eğitim koordinatörü tavsiyeleri veya dışarıdan uzmanlar tarafından verilen destekler) ve "Statement" (özel eğitim için başvurular üzerine değerlendirilmelerin yapılması) şeklinde değerlendirilmesi, sürecin daha katılması olarak gösterilebilmektedir (Department for Education, 2014, s. 4).

Örnek Ülkelerin Karşılaştırılması

Daha önce açıklanan verilere dayanılarak engel gruplarına ve özel eğitim hizmeti alanların sayılarına göre ülkelerin karşılaştırılması tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Engel Gruplarına ve Özel Eğitim Hizmeti Alanların Sayılarına Göre Ülkelerin Karşılaştırılması (2012 Yılı)

Ülkeler	En Büyük ve En Küçük Engel Grupları	Oranlar (%)	Özel Eğitim Hizmeti Alanların Sayıları (Toplam)
ABD	Özgül Öğrenme Güçlüğü	36	6,4 milyon
	İşitme Engeli	1	
Almanya	Özgül Öğrenme Güçlüğü	40	493 bin
	Hastalık ve Görme Engeli	2	
İngiltere	Konuşma ve Dil Bozukluğu	31,6	1,62 milyon
	Orta Öğrenme Güçlüğü	17,2	
Türkiye	Süreğen Hastalıklar	54	256 bin
	Konuşma ve Dil Bozukluğu	3	

Tablo 6'daki verilere göre engel grupları ekseninde örnek ülkeleri kıyasladığımızda ABD'de en büyük engel grubunu %36'lık oranla özgül öğrenme güçlüğü, en küçük grubu ise %1'lik oranla işitme engeli oluşturmaktadır. Almanya'da ise en büyük engel grubunu %40'lık oranla özgül öğrenme güçlüğü, en küçük engel grubunu da %2'lik oranla hastalık ve görme engeli oluşturmaktadır. İngiltere'de en büyük engel grubunu %31,6'lık oranla konuşma ve dil bozukluğu, en küçük engel grubunu ise %17,2'lik oranla orta öğrenme güçlüğü oluşturmaktadır. Türkiye'de ise en büyük engel grubunu %54'lük oranla süreğen hastalıklar, en küçük engel grubunu da %3'lük oranla konuşma ve dil bozukluğu oluşturmaktadır. Örnek ülkelerdeki en büyük engel grubunun genelde öğrenme engeli ile ilgili olduğu görülmektedir. En küçük engel grupları ise değişiklik göstermektedir.

Tablo 6'daki verilere göre, özel eğitim hizmeti alanların sayıları, örnek ülkeler kıyaslandığında 2012 yılında ABD'de 6,4 milyon, Almanya'da 493 bin, İngiltere'de 1,62 milyon ve Türkiye'de 256 bindir. Özel eğitim alanların sayılarına göre örnek ülkelerin sıralaması ABD, İngiltere, Almanya ve Türkiye şeklindedir.

Daha önceki açıklamalara göre, kaynaştırma kriterleri açısından incelendiğinde örnek ülkelerin hepsinde kaynaştırma uygulamaları esas alınarak özel eğitim planlanmıştır. En az kısıtlayıcı çevre, genel eğitim sınıflarında eğitim görebilecek engelli öğrencilerin özel eğitim koordinatörleri ve öğretmenlerle saptanması; ders dışı aktiviteler, bireyselleştirilmiş eğitim programı ve engelli öğrencilerin ikamet adreslerine yakın okullarda eğitim alınmasının sağlanması açısından örnek ülkelerde benzerlikler bulunmaktadır. Farklılıklara baktığımızda ise ABD'de ders dışı aktivitelerin engelli öğrenciler ve genel eğitim sınıfındaki öğrencilerle birlikte yapılmasına önem verildiği görülmektedir. Almanyada ise diğer örnek ülkelere göre kaynaştırma uygulamaları daha geridedir, ancak günümüzdeki yasalarla geliştirilmeye çalışılmaktadır. İngiltere'de de 5 aşamalı değerlendirme sistemi ile özel eğitim programlı şekilde yapılmaktadır ve ilk üç aşamada kaynaştırma uygulamaları kullanılmaktadır. Bu yönüyle özel eğitim detaylandırılmıştır.

Sonuç

Özel eğitim hizmetleri, engellilerin sosyal ve ekonomik hayata uyumlarını sağlayan temel uygulama alanını oluşturmaktadır. Ülkemizdeki engellilerin en büyük problem yaşadıkları alanlardan biri eğitimidir. Bunun sonucu olarak da engelliler, bilgi toplumunda istihdam için gerekli vasıflara sahip olamamakta ve istihdam imkânlarının dışında kalmaktadır.

Günümüzde istihdam oranları sektörel olarak incelendiğinde en çok istihdamın hizmet sektöründe gerçekleştiği görülmektedir. Hizmet sektörü ise özellikle beden gücüne fazla ihtiyaç duyulmayan ofis hizmetleri ve bilgi işçiliğine dayanan bir alandır. Bu durum, engellilerin istihdam piyasalarına girmeleri konusunda aslında engellilere avantaj sağlamaktadır. Bu durumda sorgulanması gereken nokta, engellilerin eğitim imkânlarının boyutu ve bu imkânlara erişimlerinin sağlanmış olmasıdır.

Ülkemizde, engellilerin eğitim imkânlarına erişimleri son derece sınırlı kalmaktadır. Sosyal bir devlet olan ülkemizde, eğitim hakkı hem anayasal hem de uluslararası pek çok sözleşme ile güvence altına alınmıştır. Özellikle de Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi ile de üye devletler; başta

eğitim, erişilebilirlik ve istihdam noktalarında engellilere yönelik her türlü ayrımcılıkla mücadele edeceklerini kabul etmişlerdir.

Engelli istihdamında zorunlu kota uygulaması yapmayan ABD ve İngiltere’de engellilerin özel eğitimi noktasında da ayrımcılıkla mücadele ön planda tutulmuştur. ABD’de engelli çocukların mümkün olduğunca okulda kaynaştırmalı eğitim içerisinde tutuldukları ancak uzmanların belirlediği çocuklar için ise özel eğitim hizmetlerinin ücretsiz olarak verildiği görülmektedir. İngiltere’de ise özel eğitimden ziyade kaynaştırmalı bir eğitim sistemi uygulanarak engelli çocukların okul içerisinde tutulmaları sağlanmaktadır. Bu kapsamda da her okulda özel eğitim koordinatörlerinin görev yapması kabul edilmiştir. Aynı şekilde Almanya’da da mümkün olduğunca çocukların kaynaştırmalı eğitim içerisinde tutularak eğitimlerinin verildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde özel eğitim hizmetlerine başvuran ve eğitim alan engelli öğrenci sayıları az olmaktadır.

Daha önce açıkladığımız verilere göre, ülkelerin engel gruplarına baktığımızda daha çok öğrenme güçlüğü’nün yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. Bu oranlar, öğrenme güçlüğü çeken engellilerin yüksek sayıda olduğunu da göstermektedir. Ülkemizde ise süregelen hastalıklar engel grubu ilk sıradadır. Özel eğitim hizmetinin geliştirilmesi açısından bu engel grubuna yönelik faaliyetler önem arz etmektedir. Özel eğitim hizmeti alanların sayıları incelendiğinde 2012 yılında ABD’de 6,4 milyon, Almanya’da 493 bin, İngiltere’de 1,62 milyon ve Türkiye’de 256 bin olduğu görülmektedir. Özel eğitim alanların sayılarına göre örnek ülkelerin sıralaması ABD, İngiltere, Almanya ve Türkiye şeklindedir. Özel eğitim hizmeti, Türkiye’de diğer ülkelere göre daha az sayıda kişiye ulaşmıştır. Günümüzde daha çok kişiye özel eğitim hizmetinin ulaştırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Özel eğitim kurumlarında yapılan hizmetin ücretinin yüksek olması, özel eğitimin daha çok kişiye ulaşmasında olumsuz bir etkidir.

Ülkemizdeki temel problem ise ilköğretim okullarının fiziksel imkânlar ve eğitici kapasiteleri açısından yetersiz olmasıdır. Bu da daha çok engellinin özel eğitime ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Ancak sayının çokluğu özel eğitim hizmetlerinin ücretli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu sebeple ülkemizde öncelikli olarak ilköğretim çağındaki tüm engellilerin, temel eğitim

kurumlarında kaynaştırmalı olarak eğitimlerini alabilmesi için fiziki altyapının tesisi zorunludur. Bu olana kadar özel eğitim kurumları yine faaliyetlerini sürdürmelidir. Fiziki altyapı sağlandıktan sonra özel eğitim ihtiyacı duyan engelli sayılarında azalma olacağından özel eğitim hizmetlerine erişim de ücretsiz hale getirilerek sosyal devletin gereği gibi bir hizmet sağlanmış olacaktır.

Özel eğitim hizmetleri engellilerin eğitimlerinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak ülkemizde özellikle temel eğitim imkânlarına erişemeyen engelli bireyler ve onların aileleri de özel eğitim hizmetlerinden faydalanmak için talepte bulduklarından kurumların kapasitelerinin dışında bir birikme olmakta ve doğal olarak da bu hizmetler ücretli hale gelmektedir. Bu durum da hizmetlerin kalitesini düşürmekte ve etkinliği azaltıcı bir faktör olmaktadır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Engelli bireylere ilişkin istatistiki bilgiler*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akçamete, G. ve Kaner S. (1999). Cumhuriyetin 75. yılında çocuğa yönelik özel eğitim çalışmaları. 2. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk*. No: 2, (ss. 395-405). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Alquraini, T. ve Gut D. (2012). Critical components of successful inclusion of students with severe disabilities. *Literature Review*, 27(1), ss. 42-59.
- Ataman, A. (1997). Türkiye’de özel eğitime yeni yaklaşımlar. *Milli Eğitim Dergisi*, 136, ss. 22-23.
- Ataman, A. (2003). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş (1. Baskı)*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Bines, H. ve Lei P. (2011). Disability and education: The longest road to inclusion. *International Journal of Educational Development*, 31(5), ss. 419-424.
- Braddock, D. L. ve Parish S. L. (2011). Sakatlığın kurumsal tarihi. D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şimşek (Der.), *Sakatlık Çalışmaları-Sosyal Bilimlerden Bakmak* (ss. 101-102) (F.B. Aydar, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Camkurt, M. Z. (2013). 2022 sayılı Kanuna göre engelliliğin tespiti ve engelliliğe dayalı aylıkların bağlanması işlemleri. *Mali Çözüm Dergisi*, 119, ss. 81-82.
- Çitil, M. (2009). *Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar Türkiye’de özel eğitim (1923-2007)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Department for Education. (2011). *Special Educational Needs in England: January 2011, National Statistics*. İngiltere.
- Department for Education. (2012). *Special Educational Needs in England: January 2012, National Statistics*. İngiltere.
- Department for Education. (2013). *Special Educational Needs in England: January 2013, National Statistics*. İngiltere.
- Department for Education. (2014). *Special Educational Needs in England: January 2014, National Statistics*. İngiltere.

- Eripek, S. (Ed). (1998). *Özel eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Federal Ministry of Education and Research. (2014). *Education in Germany 2014*. Almanya.
- Kargın, T. (2003). Cumhuriyet'in 80. yılında özel eğitim. Erişim tarihi: 04.03.2015, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Millî_Egitim_Dergisi/160/kargin.htm.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), ss. 1-13.
- Kavaklı, U. ve Özkara E. (2012). Kişisel, sosyal ve iş hayatında özürlü bireylere tanınan haklar ve özürlü olguların medikolegal değerlendirmesi. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 26(1), ss. 65-66.
- Kock, M. (2004). *Disability law in Germany: An overview of employment, education and access rights*. Erişim tarihi: 04.03.2015, http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol05No11/PDF_Vol_05_No_11_1373-1392_Private_Kock.pdf.
- Mitra, S. (2006). The capability approach and disability. *Journal of Disability Policy Studies*, 16(4), ss. 236-247.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2005). *AB ülkelerinde özel öğretim kurumlarının içerik, yöntem ve işleyiş bakımından incelenmesi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2012). *Özel eğitim kurumları yönetmeliği (Sayı: 28296)*. Ankara: Resmî Gazete.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). *Millî Eğitim Bakanlığı 2013 yılı faaliyet raporu*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı 2014 yılı faaliyet raporu*. Ankara.
- Özçelik, D. A. (2010). *Eğitim programları ve öğretim (1. Baskı)*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özsoy, Y. (1990). *Türkiye'de özel eğitim*. Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi, Ankara.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye'de engelli gerçeği*. İstanbul: Canda Özür Olmaz Derneği.
- Robson, C. ve Evans, P. (2005). *Educating children with disabilities in developing countries: The role of data sets*. Erişim tarihi: 04.03.2015, http://www.childinfo.org/files/childdisability_RobsonEvans2005.pdf.
- Saygı, M. (2007). Kuzey Kıbrıs'ta özel eğitim ve kaynaştırma. *Millî Eğitim Dergisi*, 1, ss. 53-64.

- Seyyar, A. (2008). *Sosyal siyaset terimleri (2. Baskı)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin engellilik farkındalığı üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası Dergisi*, 9(2), ss. 399-430.
- TÜİK (2010). *Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması*. Ankara: TÜİK Yayınları.
- U.S. Department of Education. (2014). *The condition of education 2014*. Erişim tarihi: 24.03.2015, <http://nces.ed.gov/pubs2014/2014083.pdf>.